

2015. 02. 03.

„Tornacipőben, zokni nélkül”

A Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Alapítvány a Magyar Kultúra Napjának előestéjén egy huszonöt évvel ezelőtti könyvbemutatóra emlékező rendezvényén idézte fel Sziveri János alakját. Az Új Symposiont 1980 és 1983 között szerkesztő, a századvégi (nem csak a vajdasági) magyar lírát meghatározó költő alakját utolsó nyilvános fellépése képeinek felvillantásával hozták szóba az összegyűltek [...]

SZIVERI JÁNOSRA EMLÉKEZTEK KECSKEMÉTEN

A Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Alapítvány a Magyar Kultúra Napjának előestéjén egy huszonöt évvel ezelőtti könyvbemutatóra emlékező rendezvényén idézte fel Sziveri János alakját. Az Új Symposiont 1980 és 1983 között szerkesztő, a századvégi (nem csak a vajdasági) magyar lírát meghatározó költő alakját utolsó nyilvános fellépése képeinek felvillantásával hozták szóba az összegyűltek. Az 1989. november 14-i este résztvevői közül, Benes József, Gécsi János, Zalán Tibor, Füzi László, Szócs Géza vettek részt az alkotó alakját felidéző kerekasztal beszélgetésen. A huszonöt évvel ezelőtti felolvasóest résztvevőihöz a Sziveri pályájához különböző pontokon kapcsolódók közül Reményi József Tamás kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő és Beszédes István költő, szerkesztő csatlakoztak. A közönség soraiban a költő özvegyét, a hagyaték gondozóját, Utasi Erzsébetet is köszönthették az egybegyűltek.

Az estet bevezető rövid megemlékezés után (Mák Kornél polgármester beszéde) a meghívottak formális frázisokat nélkülöző utazást tettek a múltba. Füzi a Forrás jelenlegi főszerkesztője 1989-ben a lap munkatársaként vett részt az emlékezetes rendezvényen, felidézve az akkori bemutató egyik legemlékezetesebb pillanatát. Az amatőr VHS-felvételen látható jelenetben a fogyó erejével számot vető és láthatóan fájdalmakkal küzdő költő a tőle megszokott határozott és érzékeny intonálással olvasta fel kései költészetének egyik vitathatatlanul legerősebb produktumát, a *Bábel* című versét. A haldoklás fázisaival, a még élő test széthullásával szembesülés jó eséllyel a döbbenet és a sajnálat megszokott gesztusait váltják ki egy ilyen dokumentum befogadóiból. A januári este felütése azonban egyben furcsa módon legfontosabb tanulsága is volt az ezután következő beszélgetésnek. A bejátszott anyag ugyanis esszenciája volt egy jelentős költészet legfontosabb karakterének. A haldoklás folyamatával más súlyokat és téteket kapó, így nehezen vitatható módon a halál árnyékában a korábbi, nem elhanyagolható lírai teljesítményt megemelő költői életmű emblematikussá tett „lezárása” méltó volt az addigi szerzői oeuvre legfontosabb pillanataihoz. Az életműhöz, amelynek végpontjától kellő távolságba kerülve is tisztán látszik az, ami a tragikus zárást végigkísérők számára már Sziveri halálakor világos volt. A ténynek, ami ennyi idő után már látható, hogy a test kínjait, a betegség fázisait regisztráló megközelítésmódjaiban is az esztétikai szempontból kevésbé produktív „önsajnálattól távol maradó” (Virág Zoltán), legsúlyosabb pillanataiban is szigorú önfegyelemmel művelt költészet Sziveri Jánosé.

Az „utolsó fölolvadás” erejének maradékait mozgósító alkotója elfogyó alakjával, „asztalba” és „papírlapokba kapaszkodó” figurájával hitelesítette egyik legjobb költeményének sorait. A „halálra kiképzett” lírai én az „ördögöknek adott test” pusztulásával számot vetve úgy vállal egy biblikus párhuzamokkal erősen kijelölt Kálváriát, úgy feszül fel a korszak szenvedéstörténeteiből épülő, saját nemzedéke „bűneiből ácsolt keresztfára” (Zalán Tibor), hogy utolsó költői és persze emberi gesztusaiban is képes a fegyelem mechanizmusait működtetni.

A komoly felütés utáni megszólalást nehéz nem a szokványos „emlékező est” koreográfiája szerint működtetni. Az alig tíz perces felvétel bejátszása után Füzi bevezetőjében a személyes találkozás pillanatait felidézve osztotta meg újra a valamikori és jelenlegi résztvevőkkel azokat a pillanatok, amelyeket a költő halála után megjelent rövid visszaemlékezésében is rögzített (Bővebben erről: Füzi László: *Sziveri Kecskeméten*, Forrás, 1990. június, 28-30.) A tény, hogy a „fájdalmait emberfeletti erőfeszítéssel legyűrő” költő élettől búcsúzó verse döbbenetesen erős képeinek éppen ez a személyes jelenlét adott brutálisan kemény hangsúlyt.

Az estet moderáló házigazda körkérdésben először a Sziverivel való kapcsolatáról faggatta a jelenlévőket. Ez annál is inkább indokolt volt, mivel a „nemzedéki estként” szervezett 1989-es

esemény szereplőit költészetük, esszéik, tanulmányaik, műfordításaik rendszerváltás környéki regisztereit a politikai és a kulturális intézményrendszerekkel szembeni ütközéseik kapcsolják és hozzák össze, teszik sorsukat hasonlónak.

Szöcs Géza Sziverivel való kapcsolatfelvételéről elmondta, hogy róla először a Symposionon keresztül hallott. A közismert történet szerint az *Ellenpontok* című, máig egyetlen magyar nyelvű romániai szamizdat kiadvány „nemzetközi terjesztőjeként” lebukó és emiatt le is tartóztatott Szöcs „eltűnése” idején, annak apropóján Zalán Tibor verset írt (*Táviratok Szöcs Géza ismeretlen címére*), melyet csak az Új Symposionban tudott megjelentetni. A lengyel Szolidaritás közép-kelet-európai hullámverései, Szöcs megfogalmazásában a „birodalmak elhasználódása” hozta létre többek között azt a láthatatlan kulturális mátrixot, amely az est szereplőit összeköthette. Annyira erősen, hogy még huszonöt év után, Kecskeméthez erősebben nem kötődve, a Sziveri alakjára emlékezés apropóján lehetettek együtt néhány órára.

A sűrű 1983-as év eseményei között nemcsak a fent vázolt események szerepelnek meghatározóként. Az emblematikus momentumok között a Sympo Sziveri vezette szerkesztőségének felszámolása és az ekkor éppen Reményi József Tamás vezette Mozgó Világ szétverése is ott volt. A Mozgó egykori főszerkesztője elmondta, hogy bár sem a politikai környezet, sem a nemzedéki viszonyok nem voltak teljesen azonosak, a két orgánus elhallgattatásának történései párhuzamosan, egymásra is ráerősítve zajlottak. Reményi a határon túli magyar kultúrákkal és irodalmakkal való „tanulmányút” keretében zajló kalandjaikat felidézve emlékezett a Sziveri-féle szerkesztőség munkájával „szembesülő” újvidéki napjaikra.

A Kádár-korszak végóráinak magyarországi magyar kulturális közéletébe a jugoszláviai „kulturális színtér szabadsága” friss levegőt pumpált. E konspiratív kapcsolat-felvételi technikákra is rákényszerülő, láthatatlan pontokon érintkezni igyekvő kulturális szféráknak talán legfontosabb és éppen a tárgyalt, Sziveri nevével is markánsan fémjelzett időszakában volt emlékezetes metszéspontja a Sympo. A lap, amely ilyen módon a világirodalom, az esztétörténet, a képzőművészet, a zene stb. legfrissebb tendenciáit építette világába és vált a magyarországi progresszív olvasó közönségnek is tájékozódási pontjává, idézte Reményi a költői portré megrajzolásában ezúttal sem kikerülhető körülményeket.

Zalán Tibor az első találkozások közt a párizsi Magyar Műhely ausztriai „edzőtáborában” Sziverivel és Fenyvesi Ottóval együtt töltött éjszakákat idézte fel. Zalán emléktöredékei között a két, tornacipőben, zokni nélkül érkező „vajdasági titán” lenyűgöző alakja bukkant fel, akikkel az emlékezőt az „irodalom és a pálinka szeretete” kötötte össze. Zalánnak elmondása szerint

imponált a két költő korlátokat lerázó életvitele, amely a Reményi által is említett mitikus halmazban helyezte el a sorsukban azért más tétellel, szorító egzisztenciális akadályokkal is szembesülő figurák alakját.

Benes József, a társaságból a költőt legkorábban ismerő festő, többek között az utolsó, még Sziveri életében és intenciói szerint sajtó alá rendezett, de már csak posztumusként megjelenő kötet (*Bábel*), valamint az ezen a januári estén bemutatott *Pasztorál* című kiadvány „illusztrátoraként” volt jelen. Benes elmondta, a képzőművészeti tárgyú esszéket, tanulmányokat is jegyző Sziverivel először a zentai művésztelepen, képzőművészi minőségében találkozott. A vizuális műfajok iránt is érzékeny költő számára a figuratív gondolkodás nemcsak a líra szókészletét vizsgálva tűnik hangsúlyosnak. Tudható, utolsó összegyűjtött, életműkötetének borítóján (*Sziveri János művei*, Gondolat, Bp., 2011.) is saját rajzai bukkannak fel. Benes elmondta, a Sympo-nemzedékek köteteihez készített borítóterveihez nem illusztrációként, hanem inspirációként érdemes közelíteni. Kettejük közös ténykedésének eredménye, hogy a *Bábel* címlapján látható, arcát kezébe temető alak mellett az „új” Sziveri-kötet, a *Pasztorál* illusztrációjaként megjelenő, fiziognómiát elrejtő portré, a Sympo egyik vizuális jelképe válik immár végleg legmeghatározóbb képi élményévé a Sziveri kötetait forgató olvasóknak.

Bár a *Pasztorál* új, „soha fel nem fedezett” verseket nem tartalmaz, egy korábban népszerű interdiszciplináris sorozat újabb darabja és tisztelgő főhajtás Sziveri emléke előtt is. Ladányi István, Bakos Árpád és Benes József közös munkálkodásának köszönhetően izgalmas, „összművészeti” kalandokat ígérő kiadvány született. (Erről bővebben [Radics Viktória írása: *Pasztorál*](#))

A kötetben a megzenésített verseket tartalmazó CD-melléklet és a test szenvedésének fokozatait rögzítő Benes-festmények (pl. a csontvázra csupaszodó, de a hús körvonalait is őrző, az emberi testből kilógó csöveket, infúziós katétert idéző fonalakkal, vonalakkal dolgozó *Eutanázia*) éppenséggel a *Bábel* döbbenetesen objektív sorait idézik: „bőröm alá kesztyűs kézzel nyúlnak”, „új lakó költözik az üres lakásba/felkészítenek az összevarrásra”, „a pokolba új lakó költözik/selyembe brokátba gézbe öltözik” stb.

Benes a Sziverivel kapcsolatos utolsó emlékei között a betegség olyan pontjait is felidézte, amelyek kétségkívül az új kötet fent vázolt vizuális koncepciójához is illő elgondolást támasztják alá. A pillanatot, amikor a fájdalmait morfiummal enyhítő költőt a felolvasások után a WC-re kísérte, hogy az enyhülést hozó újabb adagot magához vegye. Mindez a zabolátlanságával (Reményi és Zalán története az újvidéki kocsmasztalokra pattanó és verseit szavaló „vátészról”) és szertelenségével is jellemezhető, ám a fájdalomcsillapító szerek függésében az írásról már

tudatosan lemondó alkotó költészettel szembeni kérlelhetetlen önfegyelmének szép példája (L. Zalán Tibor: *Féreg kaparász a lélek falán*. In: *Barbár imák költője: Sziveri János*. szerk. Reményi József Tamás. Kortárs, Bp., 2000, 132-140.). Ahogy a Sziveri utolsó, immár budapesti lakóhelyének falán őrzött Benes-kép, a *Bábel* címlapjaként is az emlékekben élő rajz történetének, a Sympo-szerkesztőség faláról „elvándorlásának” sztorija is szikár, szemérmes, pátozmentes emléktöredékek, amelyek egy pusztulása pillanataiig is produktív figurához kapcsolódnak.

A szerzői portré komplexitásának felvillantása ezen az estén a szívszorító pillanatok ellenére is távol volt minden leegyszerűsítő „szoborfaragástól”. Érezhető volt, az egykori kecskeméti előadóestet is ez a kettősség uralhatta. Füzi emlékeiből az is kiderült, hogy a felolvasás szünete után a *Bábel* passiójának súlyát oldandó a *Buzi az uszodában* és a *Medve a temerini határban* című, egészen más tétikkel bíró, a politikai-közéleti ironia féktelen áramlásának tartományában megjelenő rövid költeményeket olvasta fel Sziveri. A Forrás 1990. februári számában megjelenő három versének korrektúráját pedig még javította, az utolsó pillanatban is módosítva az *Indák se, gyökerek se* című versén, bár az újabb a folyóiratnak küldendő versek postára adására már nem kerülhetett sor.

A lap jelenlegi főszerkesztője a közönségnek újra felidézte, hogy a költő verseit hozó szám a halál hírekor volt nyomdában. Így a fóliáról a nyomdagépre másolt címlap már nem lehetett gyászkeretes, még ha a korábban más célokkal megjelenő három verssel emlékszámra is lett ez a kiadvány.

Az este során, az elmúlással szükségszerűen önálló útra kelő kanonizációs mozgásokról, a kultuszképzés és az ignorálás gesztusairól is szó esett. Zalán következtetése szerint a költő halála után beinduló elimináló gesztusok mögött e líra „kemény”, „pikáns” jellegének megosztó hatásmechanizmusai is meghúzódhattak. E sorok írója Zalán következtetésével egyet értve gondolja, hogy a politikai tartalmakat minden ellenkező erős ellenérv és önmagáért jótálló életmű ellenére is dehonesztáló bélyegként a lírai portrékra sütő, a közéletiség alkalmiságát tünékenységként megélő hivatásos befogadói „fanyalgások” markánsan határozták meg Sziveri életművének utóéletét is.

Részben e megállapításokhoz csatlakozott Szócs megjegyzése, a jelen egymásnak feszülő két kritikai visszhangjáról. A kritikai harctér szorítójának két sarkában ma is a „mindent” és „semmit” jelentő Sziveri-líra értelmezései feszülnek egymásnak. A képet Reményi azzal az ugyancsak nehezen vitatható ténnyel egészítette ki, hogy a vajdasági magyar kulturális közélet a mai napig nem számolt el saját, a Symposium szétbomlásával kapcsolatos bűneivel. A

bonyolult és azóta többször feldolgozott történet helyütt nincs értelme újramondani (Erről bővebben: Szerbhorváth György: *Vajdasági lakoma*, Kalligram, Pozsony, 2005; Virág Zoltán: *A margó vándorai*, Híd 2005/6-7, 41-61.), az azonban kétségtelen, hogy a több felvonásos és sokszereplős dráma rendezői habitustól, jellemtől és céloktól függően olykor csak a hallgatás, olykor a megalkuvás, olykor pedig a kíméletlen oportunizmus vétkeit osztották ki a szereplőknek. E botrányos eseménysor következményeit pedig, ahogy fent idézett írásában Zalán is megfogalmazza, a létbizonytalanság szorongató élményével és annak következményeivel, a betegséggel, a szenvedéssel, a halállal leginkább Sziveri János viselte.

Ez a tény a későbbi, a személyes emlékektől már meg nem zavart, de az ikonikus imágót észlelő nemzedékek kritikai viszonyulását is megosztotta. Reményi e felfogás képlekenységének egyik eklatáns példáját, Nemes Z. Márió Sziveri költészetét értékelő megjegyzéseit idézte. Nemes Z., egy bátor és önkritikus írásában a saját Sziveri-képét elsőként meghatározó mítosz „gyanút keltő” voltára hívta fel a figyelmet. Eközben nyíltan beszélt arról, hogy a „szakrálisan szabályozott térre” feszülő kultusz statikussá tette, a szenvedés pózába merevítette számára a költő portréját. A meggyötört testet pedig az utolsó versek és a visszaemlékezők emléktöredékei együtt helyezték abba a krisztusi pózba, amelyben ez a kadáver a politikai és az esztétikai korszak és a nemzedék „preparált halottjaként” lett az emlékezet tárgya. Azt, hogy ez a kép mégis dinamikussá válhatott, a befogadó új nemzedékek érzékenységén múlott, múlhat. Éppen ezért izgalmasak és összességében nem vitathatóak Nemes Z. gondolatai a számára is „helyére kerülő” életműről: „Mánián itt nemcsak a láthatatlan erőter által indukált kényszerességet értem, hanem a dühöt is. A Sziveri-versek játékossága a tehetetlenség díszítményeit hozza létre, melyek az alaki hasonlóságokon túl radikálisan eltérnek a kilencvenes-kétezres évek súlytalan, nyelvjátékos rokokójától.” ([Nemes Z. Márió: Szokatlan rendszer](#))

Míndez harmonizált a képet személyes emlékeivel hitelesítő Reményi gondolataival, aki Sziveri ideiglenes elfelejtésében nemcsak az „irodalmi apákat” meggyilkoló újabb nemzedékek megszokott gesztusát látja. Reményi fontos okként nevezi meg emellett a kilencvenes éveket meghatározó, ettől a költői univerzumtól nagyon eltérő lírai trendek uralkodását. Arról nem is beszélve, hogy, ahogy abban a beszélgetőtársak is egyet értettek, a Vajdaság maga a már említett körülmények miatt problémaként jelentkezett a kelet-európai diktatúrák összeomlását követő konszenzusos kegyelmi állapotban. Abban a pillanatnyi utópiában, amely a magyarországi irodalmi életet és így az életművek befogadásának horizontján bukkant fel, igaz, tűnékeny délibábként. A résztvevők által melankolikus nosztalgiával felidézett ideális világ egy másodpercre az 1989 őszen megjelenő Magyar Napló lapjain is megvalósulni látszott. A lap impresszumában munkatársként még Sziveri is szerepelhetett, Nadas Péter és Lezsák Sándor egy oldalon osztozhattak, a hatvanéves Csoóri Sándort pedig Konrád György köszöntötte!

Abban, hogy ma Sziveri János költészete „nagyjából a megfelelő helyén van”, a résztvevők egyet értettek, ebben persze a magyarországi kulturális intézményrendszer progresszív és érzékeny figuráinak is nagy szerep jutott. A probléma azonban újra és újra napirendre kerül, legutóbb Krusovszky Dénes fogalmazott meg Nemes Z. kérdéseihez hasonló felvetéseket éppen a *Pasztorált* ismertető kritikájában: „[A] Sziveriről való beszéd gyakori eleme a költői mű marginalizált helyzetének emlegetése, a kanonizálásra és rekanonizálásra tett kísérletek övezte folyamatos panasz voltaképpen, hogy ez a jelentős lírai teljesítmény nem igazán akarja megtalálni az őt megillető helyet irodalmi emlékezetünkben.” ([Krusovszky Dénes: *Elfűlő hangon*](#))

A költő emlékét innovatívan ápoló résztvevők mellett szó kellett eszen a jelen nem lévőkről. Géczy János a Sziveri magyarországi befogadásában úttörő szerepet vivő, a közelmúltban elhunyt Mátis Livia alakját is megidézte. A Kortárs Kiadó meghatározó időszakának szerkesztője nem megkerülhető érdemeket szerzett sokak, köztük Sziveri és Hajnóczy Péter életműkiadásában, az alakjukhoz kapcsolódó, a kutatást, az irodalomtörténeti feldolgozást is segítő anyagok beszerzésében, gondozásában és közreadásában.

Ezt a hagyományápolást Sziveri esetében az 1991-ben róla elnevezett díj is segítette, amellyel évről évre a költészetéhez szellemi örökösként kapcsolódó szépírókat és az alakjával professzionálisan foglalkozó irodalomtörténészeket díjazták. A korszak és a térség (folyóirat)történetének összetettebb megértéséhez pedig a Ladányi István által megálmodott, a veszprémi Pannon Egyetemen működő Sziveri János Intézet gyűjteménye szolgáltat hasznos adatokat. Az életmű újrapozicionálásának egyik újabb lépése Radics Viktória készülő monográfiája lehet.

Kovács Krisztina